

Obraz Nového světa v ruském kulturním prostředí 16. a 17. století

Oldřich Kašpar

Studium problematiky Nového světa ve střední a východní Evropě má v české odborné literatuře poměrně dlouhou tradici. Stačí jen připomenout průkopnické práce Josefa Polišenského, Tibora Witmana, Janusze Tazbira, Romualda Wróblevského ad. z druhé poloviny 20. století.¹ V těchto výzkumech pokračovali (pokračují) někteří žáci Josefa Polišenského, tj. především autor přítomné studie, Simona Binková, a dnes i jejich bývalí studenti jako např. Radoslav Hlúšek, Ondřej Pokorný, ad.²

Jak ukazují bibliografické přehledy publikovaných monografií i studií či materiálů, byla hlavní pozornost autorů věnována zejména českému prostředí, Polsku³,

-
- 1 POLIŠENSKÝ, J. Los problemas históricos de las relaciones latino-americano-centroeuropeas, *Historica* XI, 1969, p. 249–260; WITMAN, T. La Imagen de Nuevo Mundo en las obras de Juan Amos Comenio, *Ibero-Americana Pragensia* 5, 1971, p. 139–148; KAŠPAR, O. *Nový svět v české a evropské literatuře 16.–19. století*, Praha 1983; *ibid.* Prameny ke studiu dějin vztahů českých zemí a Latinské Ameriky ve Španělsku: Biblioteca Nacional v Madridu a Archivo General de Indias v Seville, *Folia Historica Bohemica* 8, 1985, p. 489–493; TAZBIR, J. *Szlachta i konkwistadorzy: Opinia staropolska wobec podboju Ameryki przez Hiszpanie*, Warszawa 1969; WRÓBLEWSKI, R. *Znajomość Ameryki w Polsce okresu odrodzenia*, Warszawa 1977; OLSZEWICZ, B. *Geografia polska w okresie odrodzenia*, Warszawa 1957; KAŠPAR, O. Latinská Amerika v renesančním Polsku, *Nový Orient* 1, 1979, s. 35–37; *ibid.* Las fuentes polacas sobre la historia de los viajes de descubrimiento en el siglo XVI conservadas en Olomouc, *Ibero-Americana Pragensia* 15, 1981, p. 149–153.
  - 2 Přehled jejich prací lze nalézt v bibliografickém oddílu česko-španělsky tištěné knihy O. Kašpara; viz KAŠPAR, O. *Bohemika v historických knižních fondech Španělska, Portugalska a Mexika 15.–18. století: Materiales Bohémicos en los Fondos Históricos de las Bibliotecas españolas, portuguesas y mexicanas siglos XV–XVII*, Praha 2008, s. 18–32; *ibid.* *El país de manzanas, el país de naranjas y al país de nopales: Estudios de la historia de las relaciones checo-españolas y checo-mexicanas*, Pardubice 2013.
  - 3 Nejvýraznější postavou česko-latinskoamerických vztahů v 16. století byl polský diplomat Jan Dantyszek, přítel dobyvatele mexického Tenochtitlánu Hernána Cortése. Podrobněji viz BIALECKI, K. Działaność dyplomatyczna Jana Dantyszka, *Nasze Historie* I, 1994, s. 83–96; TOMICKI, R. Wczesne źródła wiedzy o Ameryce w Polsce: Jan Dantyszek i „Dekady Nowego Świata“ (1516) Pietra Martire a D’Anghiery, *Etnografia Polska* 39, 1995, s. 77–108.

v menší míře pak Maďarsku, Rakousku a Německu.⁴ V zásadě totéž, co platí o Maďarsku, Rakousku a Německu, by se v nejobecnější rovině dalo konstatovat také o Rusku. Nevelký zájem o dění na západní polokouli byl ve „východním mocnářství“ způsoben především důrazem na „vnitřní kolonizaci“ rozlehlé monarchie, zeměřené na ovládnutí Sibiře a chanátů situovaných na jižní hranici impéria. Neopominutelnou úlohu při „dobývání“ Sibiře měla kupecká rodina Stroganovů⁵, v jejichž službách byl mj. i schopný vojevůdce, kozácký ataman s „pohnutou“ (zločineckou) minulostí Timofejevič Jermak.⁶

K většímu zájmu o Latinskou Ameriku dochází za vlády Petra I., kterého na myšlenku podniknout cestu do Ameriky a Nového světa přivedl přírodovědec a filozof Gottfried Leibniz, s nímž ruský monarcha vedl na toto téma několik rozhovorů. Na jejich základě došlo k expedicím dánského mořeplavce v ruských službách Vituse Beringa, ruského námořního důstojníka Alexeje Čirikova ad. Postupně zájem carské koruny o Ameriku rostl a projevil se — mj. — v obsazení Aljašky. Obecně lze říci, že ruská kolonizace Severní Ameriky byla procesem, během něhož se Rusko v Americe snažilo získat vliv, případně založit zde vlastní kolonie. Toto snažení vyvrcholilo vybudováním kolonie Ros, jež se rozprostírala od Aljašky přes severozápadní pobřeží amerického kontinentu, až ke španělským državám v Kalifornii. Nakonec však Rusko v 19. století Aljašku prodalo, kolonie Ros zanikla a s ní i ruský vliv na americkém kontinentu.⁷

Za první zprávy o Novém světě a jeho objevitelích v ruštině je možno považovat zmínky v díle Maxima Řeka. Maxim Řek (Michael Trivolis) patřil k významným představitelům evropského humanismu. Narodil se v Řecku, kde se mu dostalo vynikajícího vzdělání, jehož kořeny sahaly až k byzantské kulturní tradici. Po pobytu v Itálii, kde působil jako uznávaný znalec řeckého písemnictví, odešel do kláštera na hoře Athos. Odtud byl roku 1518 jako výjimečně erudovaný filolog povolán do Moskvy, kde vedl práce na korekturách bohoslužebné literatury. Po konfliktu s církevní a světskou mocí byl v Rusku řadu let vězněn. Z jeho díla se dochovalo 250 rukopisů.⁸

4 KAŠPAR, O. Nuevos trabajos polacos acerca de la historia y cultura de América Latina, *Suplemento de Anuario de Estudios Hispanoamericanos* XLIV, Sevilla 1987; *ibid.* Fuentes para la historia de los descubrimientos ultramarinos y la conquista del Nuevo Mundo, *Ethnologia Polska* 24, 2003, s. 99–116; *ibid.* Mexické tisky v Rakouské národní knihovně, *Studia Ethnologica Pragensia* 2, 2012, s. 163–168; BERECZ, Z. *Obraz Nového světa v Uhrách v 16. a 17. století*, Praha 1994 (diplomová práce, Ústav etnologie FF UK v Praze); ad.

5 *La famille de Stroganov, de la Sibérie aux marches du trone de tsars ou le récit d'une prodigieuse ascension*, <meshistoriesdautrefois.hautetfort.com...> [2013]; *Slovenské pohľady* 11, 1895, s. 295, <<http://www.columbia.edu/cu/lweb/digitalcollectioncultrxts/...>> [2013].

6 BACHRUŠIN, S. V. Očerki po istorii kolonizacii Sibiri v XVI. i XVII. vv., *Naučnyje trudy* III, 1, Moskva 1955; HORÁK, B. *Dějiny zeměpisu II: Doba velkých zámořských objevů v 15. a 16. století*, Praha 1958, s. 100; *Yermak's Campaign in Siberia: Timofejevič Jermak*, London 1975; KAŠPAR, O. Petr I. a ruské geografické objevy v severovýchodní Asii a Americe, *Společenské vědy ve škole* 8, 1979–1980, s. 230–233; OLIVER, J. A. *The Bering Strait Crossing*, London 2006.

7 MAGIDOVÍČ, I. P. *Istoria otkrytija i issledovanija Severnoj Ameriki*, Moskva 1962; HORDERN, N. *Nový svět*, Praha 1977.

8 IKONNIKOV, B. C. *Maksim Grek i jego vremja*, Kyjev 1915; SINICYNOVÁ, N. V. *Odysea Maxima Řeka: Renesanční Itálie, Athos, Moskevská Rus*, Červený Kostelec 2013.

V roce 1859 ruští badatelé A. Gorskij a K. Nevostrue v díle *Opisanija slavjanskich rukopis Moskovskoj sinodalnoj Biblioteki* (Popis slovanských rukopisů moskevské synodální knihovny) upozornili na spis významného teologa a cařihradského biskupa Grigorije Bogoslova⁹, který mj. obsahoval pojednání o Gibraltarské úžině a cestách Španělů a Portugalců do Ameriky. G. Bogoslov v něm píše: „Současní lidé — Portugalci a Španělé vyplouvají s velkou obezřetností na velkých korábech. Začali (s těmito plavbami — OK) před 40–50 roky, skončili sedmého tisíciletí (asi 1492 — OK) a našli mnoho ostrovů, z nichž některé byly obydleny lidmi a druhé byly pusté a kromě toho rozlehlejší zemi zvanou Kuba, jejíhož konce ti, kteří tam žijí, neznají.“¹⁰

V roce 1584 byly přeloženy úryvky ze známého díla *Kronika wszytkiego świata* (Kronika celého světa) vynikajícího polského humanisty, literáta a překladatele Marcina Bielského, v nichž se hovoří také o Americe. Marcin Bielski (vlastním jménem Marcin Wolski) byl ve vzdělání pravděpodobně samoukem. Nejdříve působil na dvoře Januzeze III., knížete mazovského¹¹, později jako dvořan Piotra Kmity Sobieňského, jednoho z nejvlivnějších a nejbohatších polských velmožů, významného mecenáše, na jehož dvoře mohl využívat bohatou knihovnu svého chleboďárce.¹² Účastnil se rovněž válek s Tatarsy vedených v letech 1524 a 1534. V roce 1540 opustil Krakov a usadil se v rodné vsi Biala Szlachecka, podle níž přijal jméno Bielski. Více času však věnoval svým literárním zálibám než hospodářství. Ještě v osmdesáti letech pracoval nad čtvrtým vydáním své „světové“ kroniky, kterou doplnil jeho syn Joachim.

K neznámějším dílům Marcina Bielského patří již zmiňovaná *Kronika wszytkiego świata* vydaná v Krakově v letech 1551, 1554 a 1564, dále *Kronika polska* (Polská kronika, Krakov 1597), *Sprawa rycerska* (Rytířstvo, Krakov 1569) ad. M. Bielski přeložil také spis českého humanisty Mikuláše Konáče z Hodiškova *Životové a mravná naučení mrdcuov přirozených* (1514), který představuje první souborné dějiny antické filozofie.

9 *Inoka Maksima Greka skazanije ot časti nedoumennyh nekich pečeni v slove Grigorija Bogoslova*, b.m. [1530].

10 „Přes Gadir u rimljan Gades, y karfagehnjan Agadir, nyne Kadiks, na samom dele imeet-sja v vidu Gibraltarskij proliv net puti. Ellinskije mudrecy nazývajú Gadir koncom Zemli na vesennem zakata. Zdes more uzko i tečenie bystree, čem u reki. Oba berega očeň vysoki, kaggori, ich nazývajú stolicami Geraklovymi, ili Ferakl /Iraklej/ silnyj i znamenity jiz chrabrých ellinov, došjol do togo mesta, osvoboždaja vsjudu vsju svelenuju ot svakovo zverjaj jutogo i razbojnika i zlodeja. Drevnije ljudu neumeli plyť čerez Gadir ili skoree nederzali. Nynešnie že ljudim portugalcy, ispancy, vyplyvajú, na bolšych korabljach so vsjakymi predostorožnosťami. Ono načali /eti plavanija/ nedavno, let 40 ili 50 let tomu nazad, po okončani sedmovotisja čretija našejery. I našli mnogo ostrovov, uzko ich odinobitaemy ljudmi, i drugije pustyje, i, krome togo, obširnějšuju zemlju Kuba, konca kotoroj ne vadajut živušče tam.“ (Viz *Sočinenija Maksima Greka, izdannye při Kazanskoj duchovnoj Akademii*, Kazaň 1862, s. 43–55).

11 BUKOWSKI, J. *Dzieje reformacji w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*, Warszawa 1883, s. 329–330.

12 JAŃKOWSKI, P. Kmita Piotr, 1477–1553, polityk i mecenas humanistów, *Encyklopedia Katolicka IX*, Lublin 2002, s. 197; KOWALSKA, H. Kmita (Sobieński, Sobiński) Piotr, *Polski Słownik Biograficzny 13*, Wrocław — Warszawa — Kraków 1967, s. 97–100.

M. Bielski jej vydal v Krakově roku 1535 pod názvem *Zywoty filozofów, to jest medrcov nauk przyrodzonych*.¹³

V Petrohradské *Publičníj biblioteke* (Veřejné knihovně) se dochoval jeden z rukopisných překladů Bielského *Kroniky* do ruštiny. Spis obsahuje 1347 listů, byl pořízen v Moskvě roku 1584 a existují i jeho některé další opisy. Jsou v něm také popisovány plavby Kryštofa Kolumba a Ameriga Vespucciho a poprvé se zde (v ruském kontextu) objevuje termín *Amerika*.¹⁴ V roce 1637 přeložil Bogdan Lykov latinské texty vlámského matematika a kartografa Gerharda Mercatora z díla *Theatrum Orbis Terrarum* (Divadlo světa, 1570), prvního vskutku moderního atlasu, který vyšel u Abrahama Ortelia. Také zde najdeme popis Ameriky; mapy v něm však chybí.¹⁵

V padesátých letech 17. století byl do ruštiny přeložen text Willema Blaeua *Atlas Theatrum orbis terrarum sive Atlas Novus* (1635). Překlad, který pořídili Epifanij Slavineckij a Arsenij Satanovskij nese název *Zrcadlo všeho osídlení neboli nový atlas*. Rukopis se nachází v *Historickém muzeu* v Moskvě a ani on není doprovázen mapami.¹⁶ Jak je známo, W. Blaeu má jistý vztah k českým zemím, mj. také proto, že v letech 1594–1596 studoval u dánského astronoma Tychona de Brahe¹⁷, působícího na pražském dvoře císaře Rudolfa II. Po návratu do Nizozemí vydával mapy a glóby, a jakmile měl k dispozici vlastní tiskárnu, pravidelně publikoval mapy států v atlasovém formátu. Některé z nich zařadil do svého nejznámějšího díla *Atlas Novum* (Nový Atlas 1635). V roce 1633 byl jmenován hlavním vydavatelem map nizozemské Východoindické společnosti.¹⁸ V letech 1655 a 1667 vznikly v Moskvě zkrácené překlady *Atlasu neboli Kosmografie Merkatorovy*. Jejich základem se stala vydání díla z let 1606–1637. Další opis *Atlasu* se objevil v roce 1670 a v něm se také dočítáme o Americe. V tomto spise se kromě o zlatu, nacházejícím se v Jižní Americe Rusové poprvé v „mateřském jazyce“ dočetli o kakau, bavlně a kukuřici.¹⁹

Byť jsou — ve srovnání se střední a západní Evropou — první zprávy o Americe, v ruském písemnictví poměrně chudé, nepostrádají na zajímavosti. Ve srovnání s českým, polským a rakouským prostředím je zde nutno zdůraznit faktor, který vedl k poměrně hojnému výskytu těchto děl ve jmenovaných oblastech — úzkou vazbu mezi větvemi rakouských a španělských Habsburků.

13 *Bibliografia Literatury Polskiej — Nowy Korybut*, 2, Warszawa 1964 s. 27–31, KOPECKÝ, M. *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, Praha 1962.

14 BERG, L. S. *Očerki po istorii russkich geografičeskich otkrytij*, Moskva — Leningrad 1946, s. 63–64.

15 CRANE, N. *Mercator: The Man who Mapped the Planet*, London 2003; CALCOEN, R. et al. (eds.), *Le cartographe Gerhard Mercator 1512–1694*, Bruxelles 1994.

16 *Cartographie Néerlandais: Isac Massa, Johannes Janssonius, Willem Blaeu, Johannes Blaeu, Pieter Van Der Aa, Petrus Plancius*, Livres Groupe, General Books LLC, 2010.

17 MIKOVEC, F. B. *Tycho Brahe: Životopisný nástin*, Praha 1847; VOŠAHLÍKOVÁ, P. a kol. *Biografický slovník českých zemí 7, (Bra-Brum)*, Praha 2007, s. 154.

18 BERG, L. S. *Očerki po istorii russkich geografičeskich otkrytij*, Moskva — Leningrad 1946, s. 63–64; HORÁK, B. *Dějiny zeměpisu: Doba velkých objevů v 15. a 16. století*, Praha 1958; ČAPEK, R. a kol. *Geografická kartografie*, Praha 1992.

19 YARMOLINSKI, A. *Russian Americana: Sixteenth to Eighteenth Centuries*, New York 1943, p. 45; BERG, L. S. *Očerki po istorii russkich geografičeskich otkrytij*, Moskva — Leningrad 1946, s. 65.